

Üniversitelerde Sosyal Girişimcilik: Fırsatlar ve Öneriler*

Mahmut KARGİN** Hüseyin AKTAŞ*** Ramazan GÖKBUNAR****

ÖZ

Ekonomik, sosyal ve çevre ile ilgili toplumsal sorunlar her geçen gün artmaktadır. Sosyal girişimcilik, toplumsal sorunlara yönelik girişimcilik ilkeleri çerçevesinde çözümler üretmek olarak açıklanmaktadır. Sosyal girişimciler, toplumun değerlerini dikkate alarak toplumun ihtiyaçlarını belirlemekte ve sosyal ve ekonomik dönüşümleri başlatmaktadır. Bunu başarabilmeleri için güçlü bir ekosisteme ihtiyaç duyarlar. İnovatif temelli ekonomilerin diğer ekonomilere göre sosyal problemleri daha kolay çözmeleri beklenir. Toplumsal sorunların çözümünde sosyal girişimcilik eğitimi önemli rol oynar. Sosyal girişimcilik eğitiminin nasıl yapılacağı ve sosyal girişimci olarak üniversitelerin rolleri son zamanlarda birçok araştırmacı tarafından tartışılmaktadır. Bu çalışmada, üniversitelerde sosyal girişimcilik eğitimi ve sosyal girişimcilik becerilerinin nasıl geliştirilebileceği ve yaygınlaştırılabileceği ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Girişimcilik, Sosyal Girişimci, Girişimcilik, Girişimci Üniversite, Inovasyon Temelli Ekonomi.

Jel Sınıflandırması: A2, M14

Social Entrepreneurship In Universities: Opportunities And Suggestions

ABSTRACT

Social issues related to economic, social, and environmental problems have been rising day by day. Social entrepreneurship is defined as finding solutions to social issues in terms of entrepreneurship principles. Social entrepreneurs detect the society's needs by taking social values into consideration, and they initiate social and economic transformations. In order to achieve this, they need a strong ecosystem. It is expected from innovation-driven economies to solve social problems more easily than other economies. Social entrepreneurship education plays critical role in the solution of social problems. How social entrepreneurship education is going to be given and what the roles of universities are as social entrepreneurs have recently been discussed by many researchers. In this study, suggestions on how to develop and extend social entrepreneurship education and social entrepreneurship skills at universities have been presented.

Key Words: Social Entrepreneurship, Social Entrepreneur, Entrepreneurship, Entrepreneur Universities, Innovation-Driven Economies.

JEL Classification: A2, M14

GİRİŞ

Birçok araştırmacı tarafından tanımlanan sosyal girişimcilik ile ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Genel olarak sosyal girişimcilik toplumsal sorunların çözüm çabaları olarak tanımlanmaktadır. Sosyal girişimcilik, sosyal girişimcilerin fazlaca işlenmemiş konulara yönelik, sürdürülebilir çözümler üreterek toplum için

* Çalışma ICEB'17, Third International Congress on Economics and Business, 2017 Novi Sad, Sırbistan'da sunulan Tebliğin genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü (mahmut.kargin@cbu.edu.tr)

*** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü (huseyin.aktas@cbu.edu.tr)

**** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü (ramazan.gokbunar@cbu.edu.tr)

değer yaratmasıdır. Bu çözümlerin toplumu ilgilendirmesi, çevreye duyarlı ve finansal olarak uygulanabilir olması gerekmektedir. Pazar veya ekonomik açıdan bakılırsa sosyal girişimcilik, sosyal girişimcilerin devletin ve pazarın yetersiz kalmasından dolayı ortaya çıkan sorunlara odaklanması olarak algılanabilir (Thomas ve Reddy, 2017).

“Sosyal girişim” terimi bünyesinde “sosyal” ve “girişim” olmak üzere iki farklı olguyu içermektedir. Girişimcilik anlayışı beraberinde tıpkı ticari girişimlerde olduğu gibi sorun ve fırsatları fark etme, doğru değerlendirme, risk alma ve yenilikçi yollarla çözmeyi getirmektedir. “Sosyallik” anlayışı ise girişimcilik prensiplerinin kar maksimizasyonu yerine toplumsal sorunlara uyarlanması kapsamaktadır. Böylece sosyal girişimler, sosyal sorunların çözümünde girişimcilik esaslı veya serbest piyasa yöntemlerini uygulayan kuruluşlar olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal girişimlerin bir diğer ortak yaklaşımı sosyal sorunların çözümünde “sistemik değişimi” hedeflemeleridir. Sosyal girişimler ele aldıkları alanlarda benzer olayları tek tek ele almak yerine sistemik değişim yaratmayı, çözümlerini yaygınlaştırmayı ve uzun vadede toplumun desteğini kazanarak sorunun ortadan kaldırılmasını hedeflerler (Ersen vd., 2010:7).

Sosyal girişimciliği eğitiminin babası olarak değerlendirilen Greg Dees’e göre, sosyal girişimciler insan ve kaynak kombinasyonları yoluyla toplumsal problemleri çözerek sosyal değişimleri yaratırlar (Bornstein ve Davis, 2010, s.26).

Peredo ve McLean (2006) sosyal girişimcilik ile uğraşanların yaptıklarının temelde önemli ve özel bir sosyal değeri yaratmak olduğunu vurgulamaktadırlar. Değerin yaratılması sürecinde önemli olan ise olanakların ortaya çıkarılması ve doğru şekilde kullanılması, inovatif olunması, riskin yönetilmesi ve mevcut kaynak kısıtlarını kabul etmek yerine etrafında dolaşılabilmesidir. Benzer şekilde, Mort vd. (2002) sosyal girişimciliğin-girişimcinin önemli yönlerini şu şekilde sıralamaktadırlar; riski tolere etme, proaktif ve inovatif olma, sosyal fırsatları tanıma, muhakeme kapasitesi ve vicdani yönleri.

Avrupa, A.B.D. ve Asya’da birçok ülke, toplumların karşılaştığı sosyal problemlerin çözümü ve inovasyonun ortaya çıkmasına olanak sağladığı için sosyal girişimciliği desteklemeye başlamışlardır. Özellikle kamu işletmelerinin rollerinin az olduğu veya yetersiz kaldığı durumlarda sosyal girişimciliğin öneminin arttığı belirtilmektedir. Sosyal girişimciliğin öneminin her geçen gün artmasının üç dayanağı şu şekilde sıralanmaktadır:

1) Pazarın dinamiklerini ve fırsatlarını tüketerek yatırımların getirilerini maksimize etmeyi amaçlayan mevcut ekonomik düzene bir alternatif olabilme özelliği.

2) Sürdürülebilirlik ile ilgili konuların ön plana çıkması: Brundtland Raporu olarak bilinen Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun (The World Commission on Environment and Development (1987)) raporunda her ölçekteki işletmelerin sürdürülebilir gelişim için gerekli uyumu sağlamalarının önemini belirtmesi.

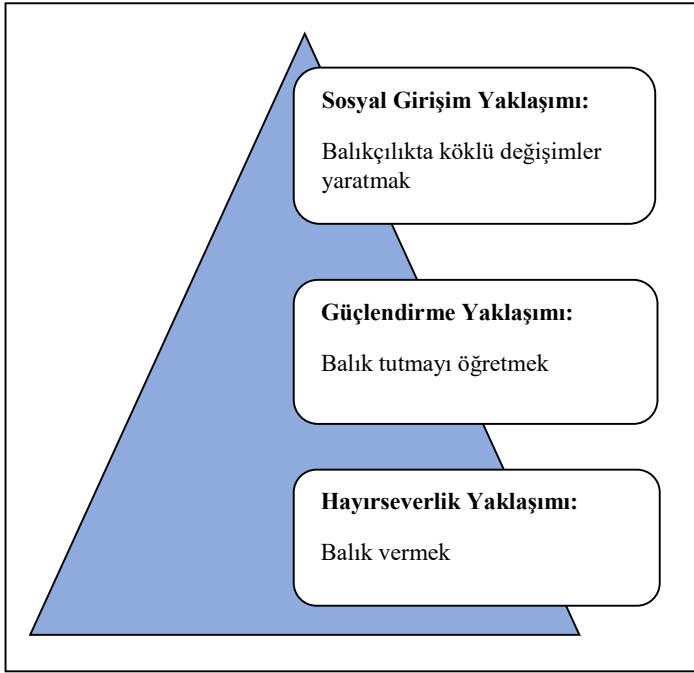
3) Kutuplaşma: II. Dünya savaşından sonra toplumlar farklı dinamiklere göre kutuplaşmış ve bu kutuplaşmanın gözle görülür bir seviyeye ulaşması ve bu

sorunları çözecek güçlü bir iradenin eksikliği, ayrımların daha da artması (Thomas ve Reddy, 2017).

Sosyal girişimcilik klasik olarak ifade edilen “balık vermek değil, balık tutmayı öğretmekten” daha farklı bir anlayışı ifade eder. Sosyal girişimcilikte, balıkçılık sektöründe köklü değişiklikler yapmak temel hedeftir. Böylece toplum için daha geniş etkileri olacak çözümler sunmaya çalışılarak sürdürülebilirlik hedeflenir.

Şekil 1’de sunulduğu gibi sosyal girişimcilik, hayırseverlik veya yardımseverlik yaklaşımından farklıdır. Hayırseverlik yaklaşımı sadece balık vererek açlık sorununu çözmeye çalışmakta, balık tutma fikrini ise Güçlendirme Yaklaşımı önemsemektedir. Sosyal Girişim Yaklaşımı ise sektörde köklü çözümler ve değişimleri hedefleyerek ilk ikisinden ayrılmaktadır.

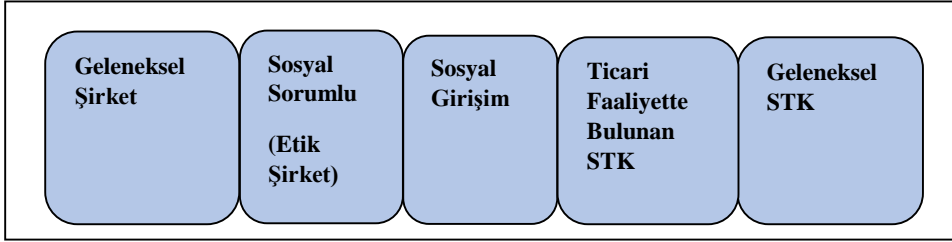
Şekil 1. Sosyal Girişim Yaklaşımı

Kaynak: Ersen vd., 2010:7

Sosyal Girişimcilik geleneksel sivil toplum kuruluşları (STK) ve geleneksel şirketler arasında bir noktada yer almaktadır (Şekil 2). Dolayısıyla sosyal girişimler hem ticari işletme ilkelerini uygulamak hem de sivil toplum ilkelerini benimsemek gibi, bir arada yürütülmesi zor iki yönetim tarzını harmanlamak zorundadır.

Şekil 2. Ticari ve Sosyal Girişimler

Kaynak: Ersen vd., 2010:7

Son yıllarda girişimcilik kavramı çok yoğun bir şekilde ele alınmakta, nerdeyse bütün ekonomilerin geliştirmeye çalıştığı bir alan olmuştur. Ancak geçmişi dikkate alındığında bilimsel olarak alt yapısının yaygınlaşması ve diğer bilim alanları ile ortak alanlar yaratması henüz başlangıç aşamasındadır (Short vd., 2009).

Özellikle gelişmiş ülkelerde girişimcilik ile ilgili eğitimlerin son yıllarda önemli bir artış gösterdiği belirtilmektedir. Girişimcilik ile ilgili eğitimlerin ve girişimcilik derslerinin müfredata alınması ile girişimciliğin düzeyinin artırılacağı ve bunun ülkelerin sosyo-ekonomik ve politik altyapı kapasitelerini arttıracığına inanılmaktadır. Bu eğitimler sayesinde daha iyi ve bilgili girişimcilerin ekonomiye girdiği düşünülmekte, verimlilik artışı için çözümlerden biri olarak ele alınmaktadır (Matlay, 2008:382).

Sosyal girişimcilik 1970'lerde filizlenen ve girişimcilik özelliklerinin toplumsal sorunların çözümünde kullanılması ile gelişmeye başlamıştır. Üniversitelerin son yıllarda gerek sosyal girişimcilik özellikleri ve gerekse sosyal girişim eğitimini ön plana almaları ile kısa zamanda konunun önemli aktörleri olmuşlardır.

Sosyal girişimciliğin ders olarak müfredatlara girmesi yeni sayılır. Sosyal girişimcilik derslerinin veya programlarının üniversitelerde tasarlanması ve uygulamaya konulması bile başlı başına bir sosyal girişimcilik özelliğidir. Üniversiteler, sosyal girişimcilik dersleri ile toplumsal sorunların işletmecilik kuralları ile çözümü veya yönetimi becerilerinin kazandırılmasını hedefleyerek, sosyal girişimcilik kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağladılar. Ayrıca araştırma ve yayınlarla sosyal girişimciliğin önemi ve sağladığı yararları, yüksek değerli sosyal girişimcilik projelerinin üretilmesi yoluyla hem toplum için hem de kendileri için değer sağladılar.

Sosyal girişimcilik ile ilgili faaliyetler 1970'lerde görülmeye başlanmış, 1980'lerde önemi artmış ve Avrupa Birliği çatısı altında Work Integration Social Enterprises (WISE) kurularak konunun yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Harvard Üniversitesi'nde başlatılan girişimler (1993'teki Social Enterprise Initiative) ve Yale Üniversitesi'nde (Babson College) eğitim programlarına girmeye başlaması, daha sonra birçok ülkede özellikle işletme okullarında müfredatlarda yer alması ve kurulan sosyal girişimcilik merkezleri, konunun ön plana çıkmasını sağlamıştır (Thomas ve Reddy, 2017; Apostolakis, 2008).

Sosyal girişimciliğin gelişimi ülkelerin girişimcilik ve inovasyon kapasitelerinin düzeyi ile yakından ilgilidir. Sosyal girişimciler yenilik ve buluşlarla birlikte toplumsal sorunların çözümünde verimli ve sürdürülebilir çözümler sunabilirler. Aynı durum üniversiteler için de geçerlidir. Hem inovasyon hem de girişimcilikte etkin olan üniversitelerin sosyal girişimcilik konularında da lider olması beklenir.

A. Türkiye’de Sosyal Girişimcilik

Sosyal girişimcilik ülkemizde dünyayla paralel olarak gelişmektedir. Ancak gönüllülükle ilgi tarihsel süreç, özellikle vakıfların tarihi çok eskilere gitmektedir. Onsekizinci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda yaklaşık 20.000 Vakıf varken, Cumhuriyet’e miras kalanların sayısı sadece 5.859 taneydi. 2003 yılı itibarıyla Cumhuriyet döneminde kurulan Vakıf sayısı 7.958, 2013 verilerine göre ise faaliyette bulunan Vakıf sayısı 5.128 olmuştur (Toplum Gönüllüleri, 2013; Çizakçı, 2006:28; Aydın, 2006:39). Sosyal Girişim olarak değerlendirilebilen çeşitli vakıflar görülmekte. Yapıları ve uygulamaları ile hala tartışılan Nakit Vakıfları bulunmaktaydı. *“Bir para vakfının işleyişi şöyledir: maddi açıdan iyi durumda bir kişi belli bir amaç için nakit vakfedince ve bunu yerel kadıya kaydettirince vakıf kurulmuş olur. Vakfedilen nakit daha sonra ipotek olarak evlerini gösteren kimi kişilere kredi olarak borç verilir. Bu borçlulardan herhangi birine bakarsak, borçlunun evinin mülkiyetinin geçici olarak para vakfına devredildiğini görüyoruz. Borçlu borcunu ödendiğinde, mülkiyet ona geri dönerdi. Standart uygulama, borçlunun vakfa borcunu ödeyinceye kadar evinde yaşamasına izin verilmesidir. Vakıf, genelde borçlunun rayice uygun bir kira ödemesi koşuluyla bu izni verirdi. Bu kira, vakfın kârını oluşturur ve genelde %9-12 arasında değişirdi...”* (Çizakçı 2006:25). Nakit Vakıflarının insanları ev sahibi yaparak sosyal girişimciliğin ilk uygulamalarından biri olduğu söylenebilir.

Türkiye’de sosyal girişimcilik faaliyetleri ile ilgili kurumlardan biri TÜSEV’dir (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı).“TÜSEV 1993 yılında aralarında Türkiye’nin önde gelen vakıf ve derneklerinin bulunduğu 23 sivil toplum kuruluşu tarafından üçüncü sektörün yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Bugün vakfın 100’ü aşkın mütevelli, TÜSEV çatısı altında işbirliği yapmaktadır. TÜSEV çalışma alanları: STK’lar için daha destekleyici bir yasal ve mali ortam yaratılması, STK’lara stratejik ve etkin kaynak aktarımının sağlanması, kamu, özel sektör ve sivil toplum arası işbirliğinin teşvik edilmesi, uluslararası topluluğun ülkemiz sivil toplumunu tanıması ve işbirlikleri kurması, sivil toplumla ilgili araştırma projelerinin hazırlanması, bu araştırmaların sivil toplum paydaşlarının gelecek faaliyet ve programlarında yol gösterici şekilde kullanılması olarak özetlenebilir” (tusev.org.tr).

Türkiye’de başlıca sosyal girişim hareketi olarak 5 proje ya da girişimden bahsedilebilir. İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNCD) ile işbirliği ile hazırladığı Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar: Türkiye’de Sosyal Girişimcilik Vakaları adlı çalışmada Türkiye’nin önemli sosyal girişimleri arasında sayılabilecek 5 tanesinin analizi gerçekleştirilmiştir. Ev hanımlarına çöpten istihdam yaratmak hedefiyle yola çıkan **Çöp(m)adam**,

engellilere yönelik sosyal inovatif projesi **Düşler Akademisi ile Alternatif Yaşam Derneği (AYDER)**, kurulduğu 1979 yılından bu yana gençlik ve gençlik turizmi faaliyetlerinin öncüsü olan **GENÇTUR**, kurduğu finansal modeller ve kadın kooperatifçiliğinin gelişimine katkı veren **Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV)** ve ekolojik yaşam ve organik tarımı ön plana çıkaran **Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği**.

2010 yılında sunulan raporda ülkemizdeki sosyal girişimcilik ile ilgili SWOT analizi gerçekleştirilmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Ersen vd. (2010):

Şekil 3. Türkiye’de Sosyal Girişimcilik: SWOT Analizi

Zayıf Yönler ve Tehditler:

- ✓ **Kavram Kargaşası:** : Sosyal Girişimcilik, Sosyal Girişim, Sivil Toplum Kuruluşu, Kar Amacı Gütmeyen Kuruluş gibi kavramlar
- ✓ **Yetersiz Kurumsal Yapılar:** Yapılanma Vakıf, Dernek ve Kooperatif şeklinde olmaktadır. Oysa birçok ülkede şirketleşme yaygındır.
- ✓ **Kısıtlayıcı Mali Düzenlemeler:** Özel hukuk/mali hukuk eksikliği.
- ✓ **Kamuda Muhatap Eksikliği ve Aşırı Bürokrasi.**

Güçlü Yönler ve Fırsatlar

- ✓ **Destekleyici Altyapı ve İletişim Ağları:** Üniversitelerin müfredat, program, sempozyum, kongre ve ödüllendirme gibi faaliyetlerle konuyu desteklemeleri.
- ✓ **İyi Örneklerin Varlığı:** Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği
- ✓ **Potansiyel Teknolojik, Mali ve İnsan Kaynakları**
- ✓ **Özel Sektör İlişkiler**

Kaynak: Ersen vd., 2010

Ülkelerin girişimcilik ve inovasyon kapasitesi ve sıralamaları uluslararası çeşitli raporlarla kamuoyuna sunulmaktadır. Türkiye’nin dünya sıralaması ve bunun sosyal girişimcilik ile ilgisinin belirlenmesinde yarar bulunmaktadır.

I. TÜRKİYE’NİN GİRİŞİMCİLİK VE İNOVASYON PROFİLİ

2007 yılından beri ülkeleri inovasyon veya yenilik kapasitelerine göre değerlendirerek sıralayan Küresel İnovasyon Endeksi (Global Innovation Index) bu sıralamayı beşeri sermaye, Ar-Ge, üniversitelerin performansı, patent başvurusu gibi 80 kritere göre yapmaktadır.

Aşağıdaki tabloda sunulduğu gibi (Tablo 1) 2016 sıralamasında Türkiye 39,03 puan ile 42. sırada yer almaktadır. Bu sıralama 2017 yılında 43 olmuştur. 2015 sıralaması dikkate alındığında Türkiye 52. sıradan, önce 42. Sıraya, 2017

yılında da 43. sıraya yükselmiştir. İlk on 2016 ve 2017’de yer değiştirmiş ancak ilk on değişmemiştir.

Tablo 1. Küresel İnovasyon Endeksi 2016-2017

Sıralama	Ülke 2016	Ülke 2017	Küresel İnovasyon Endeksi 2016	Küresel İnovasyon Endeksi 2017
1	İsviçre	İsviçre	66,28	67,69
2	İsveç	İsveç	63,57	63,82
3	İngiltere	Hollanda	61,93	63,36
4	A.B.D.	A.B.D.	61,40	61,40
5	Finlandiya	İngiltere	59,90	60,89
6	Singapur	Danimarka	59,16	58,70
7	İrlanda	Singapur	59,03	58,69
8	Danimarka	Finlandiya	58,45	58,49
9	Hollanda	Almanya	58,29	58,39
10	Almanya	İrlanda	57,94	58,13
42	Türkiye	Türkiye	39,03 (2015'te 58. sırada)	38,90

Kaynak: Global Innovation Index 2016, s.20 ve GRI 2017, s.14

2016 Küresel İnovasyon Endeksi, diğer bir sıralamayı Yüksek Orta Gelire (Ten Best-Ranked Economies by Income Group) sahip ülkeler için oluşturmuştur. Söz konusu sıralamada Türkiye 4. sıradadır (Tablo 2).

Tablo 2. Yüksek Orta Gelire Sahip 10 Ülke Ekonomileri 2016 ve 2017

Sıralama	Ülke	Küresel İnovasyon Endeksi 2016	128 Ülke Arasındaki Sıralaması 2016
1	Çin	50,57	25
2	Malezya	43,36	35
3	Bulgaristan	41,42	38
4	Türkiye 2017’de 5. sırada	39,03 (2017’de 38,90)	42 (2017’de 43)
5	Kostarika	38,4	45
6	Romanya	37,9	48
7	Karadağ	37,36	51
8	Tayland	36,51	52
9	Mauritius	35,86	53
10	Güney Afrika	35,85	54

Kaynak: Global Innovation Index 2016, s.29 ve GRI 2017, s.27

Türkiye 2016 Küresel İnovasyon Endeksine göre 128 ülke arasında İnovasyon Etkinlik Oranı sıralamasında 13. sırada, yayımlanan bilimsel yayın sıralamasında 44. sıradadır. Türkiye 5 alanda 50 ekonomi arasındadır; bunlar yükseköğretim (49), Ar-Ge(35), ticari rekabet ve pazar ölçeği (12), bilgi yaratma (35) ve maddi olmayan varlıklar-endüstriyel tasarım (5).

2017 Raporunda ise ülkemiz İnovasyon Etkinlik Oranı sıralamasında 9. Sırada, Ar-Ge sıralaması 38. sıradadır.

2016 ve 2017 yıllarına ilişkin sunulan sıralamalar göz önüne alındığında, inovasyon ve Ar-Ge konularında daha iyi sıralara yükselmemiz gerektiği sonucuna varılabilir. Bu alanlardaki iyileşme sosyal girişimcilik faaliyetlerine katkı sağlar.

A. Ülkelerin Girişimcilik Karnesi: Küresel Girişimcilik Raporu (GEM)

Küresel Girişim Raporu çalışmaları (Global Entrepreneurship Monitor)1997 yılından beri Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Babson Üniversitesi (Babson College) ve London Business School tarafından desteklenerek oluşturulmaktadır.

Rapor (2016/17)girişimcilik ile ilgili 66 ülkenin durumunu analiz ederek istatistiksel özet bilgileri, karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Rapor ülkeleri üç ayrı ekonomilere ayırarak sınıflandırmakta, bu sınıflamaya göre verileri derlemektedir. Söz konusu ekonomiler sırasıyla, *Faktör Temelli*, *Etkinlik Temelli* ve *İnovasyon Temelli Ekonomilerdir*.

Faktör Temelli Ekonomilere sahip ülkeler daha ziyade tarım ve madencilik alanlarında emek faktörünün yoğunlukla kullanıldığı, bilgiye dayalı verimli üretim süreçlerinin oldukça sınırlı olduğu ülkelerdir. Afrika'dan Burkina, Faso, Kamerun ve Senegal; Asya'dan Hindistan, İran, Kazakistan; ve Avrupa'dan Rusya Federasyonu bu sınıflamaya dahil edilmektedir.

Etkinlik Temelli Ekonomiler ise rekabetçi ve etkin üretim süreçlerine sahip, ürün kalitesinin yüksek düzeyde olduğu ülkelerin ekonomilerini ifade eder. Türkiye, Tayland, Endonezya, Arjantin, Polonya, Bulgaristan, Brezilya gibi ülkeler bu gruba dahil edilmektedir.

İnovasyon Temelli Ekonomiler ise üretim süreçlerinin bilgi yoğunlukta olduğu, hizmet sektörlerinin genişlediği ekonomilere sahip ülke ekonomileridir. A.B.D., Kanada, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkeler bu gruba dahil edilmektedir.

2016/17 Raporu'nda Türkiye'nin girişimcilik ile ilgili en yeni bilgileri sunulmuştur. Buna göre Türkiye Etkinlik Temelli Ekonomiler grubuna dahil edilmiştir. Hedefin mutlaka İnovasyon Temelli Ekonomi olması gerekir. Sosyal girişimcilik açısından bu süreç önemlidir. Zira İnovasyon Temelli Ekonomilerde başarılı sosyal girişimcilik faaliyetlerine daha çok rastlanmaktadır.

B. Girişimcilik Faaliyeti ve Yaş Dağılımı

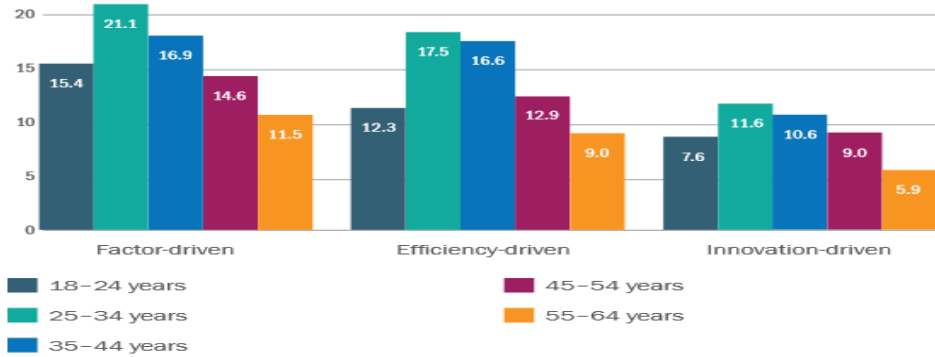
Girişimcilik ve yaş arasında ilgi kuran yaklaşımlar, 25-44 yaş aralığındakilerin nispeten daha fazla girişimci olduğunu belirtmektedir. Tablo 3'de 65 ülkenin ekonomisinde, 18-64 yaş arasında iş girişimine yeni başlayanların yüzdesi sunulmaktadır (Ortalama Toplam Erken Dönem Girişimcilik Oranı).

Girişimcilik ile yaş arasında ekonominin yapısı dikkate alınarak bir sınıflama yapılmaktadır.

Tablo 3: Girişimcilerin Yaşı ve Ülke Ekonomi Yapısına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Ekonominin Yapısı		
	Faktör Temelli	Etkinlik Temelli	İnovasyon Temelli
18-24	3. sırada	4. sırada	4. sırada
25-34	1. sırada	1. sırada	1. sırada
35-44	2. sırada	2. sırada	2. sırada
45-54	4. sırada	3. sırada	3. sırada
55-64	5. sırada	5. sırada	5. sırada

Tablo 4: Girişimcilerin Yaşı ve Ülke Ekonomi Yapısına Göre Dağılımı

Kaynak: Global Entrepreneurship Monitor, GEM, Global Report 2016/17, s.29.

Tablo 3 ve 4'te sunulduğu gibi, GEM Raporuna göre her üç ekonomi türünde 25-34 yaş ve 35-44 yaş aralığındaki girişimcilerin oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. 55-64 yaş ve 18-24 yaş aralığındaki girişimciler ise her üç ekonomide daha düşük oranda kalmaktadır.

Gençlerin (18-24) yüzde olarak düşük olması bu grubun finansal kaynaklara ulaşmada sınırlı kapasiteye sahip olması, bu yaş aralığında gerek eğitim ve gerekse askerlik gibi diğer alanlarda olması gerekliliği sayılabilir.

55-64 yaş aralığında özellikle İnovasyon Temelli Ekonomilerde düşük bir oran görülmekte, bunun nedeni bu ekonomide bu yaş grubundaki kişilerin emeklilik, gelir durumları ve sosyal güvenlik ile ilgili diğer konularda daha güvenli olmaları nedeniyle yeni iş girişimleri sınırlı olmaktadır. Oysa ekonominin gelişmişlik düzeyi azaldıkça bütün yaş gruplarında olduğu gibi yeni işe başlama oranları artmaktadır.

Türkiye'de ise girişimcilik yaşı ile ilgili veri (Erken Dönem Girişimcilik Oranı) 2016 yılında 16,1 olmuş ve bu 65 ülke arasında 14. sırada yer bulmasını

sağlamıştır. Türkiye’de girişimciliğin yüksek statülü bir iş olarak algılanma düzeyi %72 olmuş, 65 ülkede 24. sırada yer almaktadır. İyi bir kariyer olarak algılanma düzeyi ise %80 olarak ölçülmüş, 65 ülke arasında en yüksek 5. ülke olarak listede yer almıştır.

Genel olarak girişimcilik ile ilgili gelişmelerin son 10 yılda ivme kazandığı, girişimcilik becerilerinin çeşitli yasal düzenleme ve ekonomik teşviklerle geniş kitlelere kazandırılmaya çalışıldığı ve girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılmasının hedeflendiği söylenebilir.

Uluslararası Küresel İnovasyon Endeksi ve Küresel Girişim Raporlarında Türkiye’nin girişimcilik ve yenilik sıralamasının yeterli olduğu söylenemez, ancak daha üst seviyelere çıkarma imkanı her zaman mevcuttur. Avrupa’nın en genç nüfusuna sahip ülkeleri arasında gösterilen Türkiye’nin genç girişimcilerinin bu sıralamayı değiştirme gücünü kısa vadede gösterecekleri beklenir.

Girişimcilik ile arzu edilen konuma gelebilmek için sosyal girişimciliğin de önemle ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle sosyal girişimciliğin önemli bir özellik olarak üniversitelerde benimsenmesi ve sosyal girişimcilik ile ilgili eğitimlerin dikkatlice ele alınması gerekir.

Küresel Girişimcilik Raporu (2016) ülkelerin girişimcilik ile ilgili birçok unsuru göz önüne alarak değerlendirmeler yapmakta ve bunu kamuoyu ile paylaşmaktadır. Tablo 5’te belirtilen unsurlar ve değerlere bakıldığında Türkiye’de girişimciliğin unsurları arasında ilginç ilişkiler bulunmaktadır.

Türkiye 66 ülke arasında girişimciliği ticari ve hukuki mevzuatında 14. sırada iken, fiziki alt yapıda 52. sıradadır. Ar-Ge transferinde 15 ve girişimciliğin finansmanında 20. sırada iken kamu eğitimlerinde ve okul çağı eğitiminde 47. ve 50. sıradadır. Kısaca girişimciliğe kaynak aktarmada sıkıntı gözükmemekte, ancak girişimcilerin eğitiminde sıralama istenilen düzeyde değildir. Okul sonrası girişimcilik eğitimlerinde 30. sırada olması, okul döneminde yeterli düzeyde verilemeyen eğitimlerin telafisi olarak değerlendirilebilir.

Tablo 5. Türkiye: Girişimci Eko-Sistem Sıralaması 2016

Kriter	Puan	66 Ülke Arasında Sıralaması
Girişimciliğin Finansmanı	4,67	20
Devlet Politikaları: Destek ve Uyum	4,51	25
Ar-Ge Transferi	4,36	15
Ticari ve Hukuki Altyapı	5,44	14
Fiziki Altyapı	5,85	52
Kültürel ve Sosyal Normlar	4,82	34
Kamu Girişimcilik Programları	3,74	47
Okul Çağında Girişimcilik Eğitimi	2,58	51
Okul Sonrası Girişimcilik Eğitimleri	4,77	30

Kaynak: Global Entrepreneurship Monitor (GEM) Global Report 2016/17, s. 99

II.ÜNİVERSİTELERDE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLER VE EĞİTİMLERİ

Sosyal girişimcilik eğitimleri toplumu ilgilendiren problemlerin çözümünde temel ve köklü değişimler yapacak bilgi ve becerilerin kazandırılması olarak ifade edilebilir.

Üniversitelerin sosyal girişimcilik ile ilgili iki önemli özellikleri ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi sosyal girişimcilik ile ilgili eğitim, öğretim ve araştırma faaliyeti, diğeri kurumsal kimlik olarak sosyal girişimci olma özellikleridir.

Sosyal girişimcilik ile ilgili teorik çatıyı oluşturacak bilimsel çalışmaların derinleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal girişimcilik eğitimlerinin girişimcilik eğitimlerinden ayrılması gerektiği aynı şekilde onun bir türü olarak ve alt bir eğitim modülü olarak tasarlanması gerektiği tartışmaları mevcuttur (Haugh, 2005; Austin vd., 2006; Pache ve Chowdhury, 2012). Sosyal girişimcilik ile ilgili çalışmalar bu tartışmaları belli bir süre sonra geçersiz kılacak şekilde hızla arttırılmalıdır şüphesiz.

Ülkeler özellikle gençlerin girişimcilik kültürünü ve girişimcilik için gerekli becerilerini geliştirerek ekonomik ve sosyal fırsatlardan olumlu şekilde yararlanmaya odaklanmışlardır. Özellikle üniversite öğrencilerinin bu alandaki becerilerinin ortaya çıkarılması önemli hale gelmiştir (Kirby ve İbrahim, 2011:403).

1970'lerde başlayan sosyal girişimcilik fikri bu yıllardan sonra Batı'da birçok üniversitede ders olarak programlara alınmaya başlanmıştır.

Sosyal girişimciliğin öneminin artması ile birlikte işletme eğitimi veren okullara yeni fırsatlar oluşmakta, sosyal girişimcilik kültürü ve kimliği güçlü bir şekilde ortaya çıktıkça, sosyal girişimcilik derslerine katılımlar artmakta ve bu eğitimin önemi daha da artmaktadır (Tracey ve Phillips, 2007:270).

Çalışmalar, genç insanlara sosyal girişimciliğin toplum için ne kadar önemli ve yararlı olduğu, yeni girişimlerin topluma değer kattığı anlatılır ise, girişimcilik konusunda harekete geçeceklerini ortaya koymaktadır.

Bazı ülkelerde üniversite gençleri arasında yapılan sosyal girişimciliğin bilinirliği ve farkındalığı anketlerinde, çoğunlukla farkındalığın yeterli olduğu ancak tüm yönleri ile bilinirliğin zayıf olduğu görülmektedir. Örneğin, İran'da üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmaya göre, öğrencilerin çoğunlukla sosyal girişimcilik ile ilgili fikir sahibi olduğu ancak içeriği ile ilgili çok fazla bilgiye sahip olmadığı görülmüştür (Salamzadeh vd., 2013). Dolayısıyla öğrencilerin sosyal girişimciliğin ne olduğunu öğrenmelerinden ziyade gerekli becerilerin kazandırılması ve sosyal girişimciliğin toplum için neden önemli olduğunu özümsemeleri gerekmektedir. Özellikle iyi toplumsal girişimcilik rol modeli veya uygulamalarının ortaya çıkarılarak örnek alınması olumlu sonuçlar yaratmaktadır (Kirby ve İbrahim, 2011:412).

Girişimcilik kültürünün arttırılması ile girişimciliğin pratiğe uygulanması arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok sınırlı bilimsel çalışmanın yapıldığı belirtilmektedir. Buna rağmen girişimcilik derslerinin Avrupa Ülkeleri, Asya'da,

Kuzey Amerika’da, Avusturalya’da ve Yeni Zelanda’da ciddi anlamda müfredata alındığı görülmektedir. Özellikle endüstrileşmiş ülkelerde girişimcilik eğitimleri çoğunlukla ve yoğun olarak işletme ile ilgili okullarda verilmektedir. Hatta son dönemlere kadar bu alandaki araştırmaların da çoğunlukla işletme ile ilgili okullarda yapıldığı belirtilmektedir. Bu çalışmalarda bu okullarda mezun olanların daha fazla girişimci olduğu iddia edilmektedir. Ancak, İngiltere’de 1997-2006 yılları arasında yapılan araştırmada, verilen eğitimlerin mezunların ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldığı, dolayısıyla mezuniyet sonrası yeni arayışların ortaya çıktığı belirtilmektedir (Matlay, 2008:382-396).

Miller vd. (2012) yaptıkları çalışmada işletme eğitimi veren okullar ile işletme eğitimi vermeyen okullarda verilen sosyal girişimcilik derslerinde bazı farklılıklar görmüşlerdir. Araştırmacılar işletme eğitimi veren okullar finansal veya mali performansı artırıcı dersler ön plana alırken, diğer okullarda insan ilişkileri dersleri, karar verme ve büyüme olanakları dersleri ön plana alınmıştır.

Genel olarak üniversitelerin sosyal sorumluluk çalışmalarını teşvik eden üç farklı yöntemden söz edilmektedir (Toplum Gönüllüleri Raporu, 2013):

- Öğrencilerin ders dışında kalan zamanda gönüllü faaliyetlere katılmaları.
- Öğrencilerin, üniversitenin topluma hizmet/toplumla bütünleşme programları aracılığıyla sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılımı.
- Akademik eğitim programının bir parçası olarak öğrencilerin sosyal sorumluluk faaliyetlerini yürütmeleri.

Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması Listesi’ne göre 2012’de (2016’da benzer sıra söz konusu) en üst sıradaki 10 üniversitede sosyal sorumluluk faaliyetlerinin öğrenci toplulukları, topluma hizmet merkezleri ve dersler aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Üniversitelerde Sosyal Girişimcilik Uygulamaları

Üniversite	Sosyal Girişimcilik Uygulamaları
Harvard Üniversitesi (Massachusetts/USA)	Sosyal Girişimcilik Programları (www.exed.hbs.edu/category/Pages/socialenterprise.aspx) Sosyal Girişim İnisyatifi (www.hbs.edu/socialenterprise) Yüksek Lisans Dersleri (www.hbs.edu/coursecatalog/1975.html)
Stanford Üniversitesi (California/USA)	Sosyal Girişimcilik Programı (http://pse.stanford.edu/) (www.hbs.edu/coursecatalog/6970.htm) Araştırma Konusu (http://csi.gsb.stanford.edu/social-entrepreneurship) Sosyal Girişimcilik Yarışması (http://bases.stanford.edu/h50k/) Sosyal Girişimcilik Yönetici Programı (www.gsb.stanford.edu/exed/epse)
MIT (Massachusetts/USA)	Sosyal Girişimcilik Dersi https://entrepreneurship.mit.edu/academics/curriculum/
Berkeley (California / USA)	Lisans Dersi (http://entrepreneurship.berkeley.edu/students/courses.html) Seçmeli Yüksek Lisans Dersi ((http://mba.haas.berkeley.edu/academics/elective.html) Global Sosyal Girişim Yarışması (http://entrepreneurship.berkeley.edu/business_competitions/gsvc.html)
Cambridge (İngiltere)	Sosyal Girişimcilik Ödülleri www.cam.ac.uk/public-engagement/for-staff-and-students/training-and-resources/unltd-social-entrepreneurs-awards
Caltech (California/USA)	Lisans Dersi Konu Başlığı http://www.pickar.caltech.edu/me105/materials/social-ent.html
Princeton (New Jersey/USA)	Sosyal Girişimcilik Laboratuvarı http://commons.princeton.edu/kellercenter/courses/egr495.html
Colombia (New York/USA)	Sosyal Girişim Programı http://www8.gsb.columbia.edu/socialenterprise/
Chicago Üniversitesi (Chicago/USA)	Sosyal Girişimcilik Laboratuvarı http://research.chicagobooth.edu/entrepreneurship/curriculum/courses-labs/
Oxford Üniversitesi (İngiltere)	Sosyal Girişimcilik Merkezi www.sbs.ox.ac.uk/centres/skoll/Pages/default.aspx Seçmeli Yüksek Lisans Dersi www.sbs.ox.ac.uk/degrees/mba/electives/Pages/Socialentrep.aspx

SONUÇ: FIRSATLAR VE ÖNERİLER

Sosyal girişimcilik, toplumsal sorunlara yönelik girişimcilik bakış açısıyla çözümler üretmek olarak açıklanabilir. Sosyal girişimciler, toplumun değerlerini dikkate alarak sosyal ihtiyaçları karşılamakta, toplumun sosyal ve ekonomik dönüşümlerine katkı sağlayabilmektedir.

Sosyal girişimcilik, geleneksel ticari girişimci ve geleneksel STK'lar arasında faaliyet göstermektedir. Gönüllülük anlamında Türkiye'deki tarihsel yapı çok eski yıllara dayanmaktadır. Osmanlı Döneminde, Nakit Vakıflarının işleyişinin bugünkü modern sosyal girişimcilik özellikleri göstermesi bakımından anlamlıdır.

İnovatif temelli ekonomilerin toplumsal sorunları daha kolay çözebildikleri söylenebilir. Sosyal girişimciliğin gelişmesi ve beklenen toplumsal faydayı sağlaması, bir ülkenin inovasyon, girişimcilik, Ar-Ge gibi ekonomik kalkınmışlığın belirleyici unsurlarında üst seviyelerde olmasının sayısız yararları bulunmaktadır.

Sosyal girişimci olarak üniversiteler bulunduğu bölgenin ekonomik, toplumsal veya çevre ile ilgili en önemli sorunları için stratejiler ve çözümler sağlayacak sosyal girişim projeleri üretmeli, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmalı ve sosyal girişimcilikle ilgili faaliyetleri desteklemelidir. Bu çalışmalara harcanan kaynaklar daha yüksek toplumsal değerlere dönüşebilmektedir. Bangladeş'teki Grameen Bank, Türkiye'deki beş sosyal girişimcilik faaliyeti gibi.

Sosyal girişimciliğin yaygınlaşması ve beklenen yararı sağlayabilmesi için aşağıda sıralanan ve sosyal girişimciliğin gelişimi için fırsat olarak değerlendirilebileceğimiz önerileri yapmak mümkündür:

A. Ekonomik ve Finansal Öneriler

- Türkiye'de son yıllarda ticari girişimcilik gerek kamu gerekse özel sektör tarafından çok yönlü olarak desteklenen bir alan olmuştur. Her iki sektörde de girişimcilere maddi ve manevi destek veren özel program ve araçlar oluşturulmuştur. Üniversitelerde girişimcilik merkezleri kurulmuş, bu yeni alan öğretim üyeleri ve öğrencilerden büyük ilgi görmüştür. Tüm bu gelişmelere ek bir kaynak ayırmadan da olsa sosyal girişimciliğin eklenmesi, bu fırsatlardan sosyal girişimlerin de faydalanması mümkündür. Ayrıca bu yöndeki faaliyetlerin maliyeti düşük, getirisi ise oldukça yüksek olacaktır (Ersen vd., 2010:28).
- Birçok ülkede olduğu sosyal girişimcilik projelerini finanse edecek bir bankanın hayata geçirilmesinde yarar bulunmaktadır. İngiltere'de sosyal, çevresel ve kültürel olumlu değişimleri finanse eden Triodos Bank, Muhammad Yunus tarafından geliştirilen Mikro Kredi sistemi ile çoğunlukla kadın olmak üzere binlerce kişiyi iş sahibi yapan ve 2006 yılında Nobel Ödülü kazan Grameen Bank (Köyün Bankası) örneğinde olduğu gibi (Hines, 2005; Noruzi vd., 2010; triodosbank.com).
- Avrupa Birliğinin özellikle IPA fonları gibi fonların sosyal girişimlere finansal destek sağlaması ve kamu sektörü ile sosyal ekonomi kuruluşları arasındaki ortaklık modellerini genişletilmesinin desteklenmesi.(Sosyal Girişimciliğin Geliştirilmesi için Belgrad Deklarasyonu, (<http://www.sosyalgirisim.org>) ve Roma Stratejisi (<http://www.sosyalgirisim.org>)).
 - 18-24 yaş aralığındaki kesimin girişimcilik faaliyetleri artırılmalıdır. Faktör, etkinlik ve inovasyon temelli her üç ekonomide de bu yaş aralığının girişimcilik faaliyetleri düşük seviyelerdedir. Dolayısıyla bu yaş aralığı için yapılan teşvik ve eğitimlerin artırılması, yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

B. Eğitim ve Öğretim ile ilgili Öneriler:

- Girişimcilik endekslerinde, Türkiye girişimciliğın finansmanına ayrılan fonlarda iyi bir sıralamada iken eğitimlerde alt sıralardadır. Girişimcilik eğitimlerinin kaliteli, uygulamaya dönük ve amacına uygun bir şekilde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Üniversitelerin okul sonrası girişimcilik eğitimlerinin gerçekleştirilmesinde söz sahibi olmasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır.
- Üniversitelerde sosyal girişimcilik faaliyetlerinin güçlendirilmesi ve sosyal girişimci becerilerinin artırılması için sosyal sorumluluk ile ilgili üçlü yapının kurulması ve zenginleştirilmesi gerekir. Öğrenci topluluklarının desteklenmesi, topluma hizmet merkezleri kurulması ve her düzeyde sosyal girişimcilik ve sorumluluk ile ilgili derslerin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bu anlamda 2016 yılında üniversitelerimizde sosyal sorumluluk derslerinin yaygınlaştırılması, konunun önemini farkına varıldığı ve desteklediğine dair olumlu işaretlerden biridir.
- Sosyal girişimcilik ile ilgili ulusal ve uluslararası araştırma ve bilimsel çalışma sayısının artırılarak, konunun yeterli olmadığı düşünülen teorik yapısına katkı sağlanması gerekir.
- Okul çağında girişimcilik eğitimlerinin artırılması ve bu eğitimlerin uygulamalı olarak yapılması. Bu eğitimlere sosyal girişimcilik konularının özellikle sosyal yönünün dahil edilmesi veya ayrı bir modül olarak tasarlanması gerekmektedir.
- Sosyal girişimciliğın geliştirilmesi amacıyla seminer, panel, sempozyum ve kongre gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve iyi örneklerin ön plana çıkarılarak kamuoyu ile paylaşılması.
- Okul sonrası girişimcilik eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve uygulamalı olarak gerçekleştirilerek içeriğinin zenginleştirilmesi gerekmektedir. Uygulamalı Girişimcilik olarak toplumda yer edinen ve kamu teşviklerinden yararlanmak için gerekli olan bu eğitimlerde sosyal girişimcilik konularının da ele alınmasında, sosyal girişimcilik ile ilgili projelerin öncelikli olarak değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır.
- Üniversitelerde Sosyal Girişimcilik Yüksek Lisans Programlarının açılarak, kamu ve özel sektör çalışanlarının bu programlar aracılığı ile sosyal sorunlara çözümler üretme becerilerine katkı sağlanmalı.

KAYNAKÇA

- Austin J., Stevenson, H. & Wei-Skillern, J. (2006), "Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different, or Both", *Entrepreneurship Theory and Practice*, ETP, (1042-2587).
- Apostolakis, C. (2008), "The Role of Higher Education in Enhancing Social Entrepreneurship", *International Journal of Social Entrepreneurship and Innovation*, Vol. 1, pp. 124-137.
- Aydın, D. (2006), "Cumhuriyet Dönemi Vakıfları: Tarihi Bir Bakış ve Vergi Muafiyetine Sahip Vakıfların Mali Krizi", *Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*, TÜSEV 2006 TÜSEV Yayınları No. 38 ISBN 975-01025-1-7, (33-58).
- Bornstein, David. & Davis, Susan (2010), *Social Entrepreneurship What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, pp. 1-172.

- Çizakça, M. (2006), “Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları”, Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet, TÜSEV 2006 TÜSEV Yayınları No. 38 ISBN 975-01025-1-7, (19-32).
- Ersen, T.B., Kaya, D., Meydanoğlu, Z. (2010), Sosyal Girişimler ve Türkiye-İhtiyaç Analizi Raporu, TÜSEV Yayınları, Aralık, No:50, <http://www.sosyalgirisim.org>, Erişim Tarihi: Nisan 2017.
- Haugh, H. (2005), “A Research Agenda for Social Entrepreneurship”, Social Enterprise Journal, Vol:1, Issue 1, pp.1-12.
- Hines, F. (2005), “Viable Social Enterprise-An Evaluation of Business Support to Social Enterprise”, Social Enterprise Journal, Vol:1, Issue 1, pp.13-28.
- Kirby, D.A. & N. İbrahim (2011), “The Case for (Social) Entrepreneurship Education in Egyptian Universities”, Education + Training, Vol. 53, No:5, pp. 403-415.
- Matlay, H. (2008), “The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Outcomes”, Journal of Small Business and Enterprise Development, Vol: 15, No: 2, pp. 382-396.
- Miller, T.L, Wesley, C.L. & Williams, D.E. (2012), “Educating the Minds of Caring Hearts: Comparing the Views of Practitioners and Educators on the Importance of Social Entrepreneurship Competencies” Academy of Management Learning & Education, 2012, Vol. 11, No. 3, 349–370. <http://dx.doi.org/10.5465/amle.2011.0017>.
- Mort, G.S., Weerawardena, J. & Carnegie (2002), “Social Entrepreneurship: Towards Conceptualisation” International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing Volume 8, Number 1.
- Noruzi, M.R., Westover, J.H. & Rahimi, G.R. (2010), “An Exploration of Social Entrepreneurship in the Entrepreneurship Era”, Vol. 6, No: 6.
- Pache, A.C. & Chowdhury, I. (2012) “Social Entrepreneurs as Institutionally Embedded Entrepreneurs: Toward a New Model of Social Entrepreneurship Education”, Academy of Management Learning & Education, Vol. 11, No: 3, pp. 494-510.
- Peredo, A.M. ve McLean, M. (2006), “Social Entrepreneurship: A Critical Review of the Concept”, Journal of World Business, 41, 56-55.
- Salamzadeh, A., Azimi, M.A. & Kirby, D.A. (2013), “Social Entrepreneurship Education in Higher Education: Insights from a Developing Country.
- Short, J.C., Moss, T.W. & Lumpkin, G.T. (2009), Research in Social Entrepreneurship: Past Contributions and Future Opportunities”, Strategic Entrepreneurship Journal, 3: 161-194.
- Thomas, J. & Reddy, R. “Evaluation of Social Entrepreneurship Education Programs in India”, International Development Research Centre, <http://villgro.org>, Erişim Tarihi: Nisan 2017.
- Tracey, P. & Phillips, N. (2007), “The Distinctive Challenge of Educating Social Entrepreneurs: A Postscript and Rejoinder to the Special Issue on Entrepreneurship Education” Academy of Management Learning & Education, Vol. 6, No. 2, pp. 264-271.

Raporlar ve İnternet Kaynakları:

- AB’nin Büyümesi için Sosyal Ekonominin Potansiyelini Ortaya Çıkarmak: Roma Stratejisi: <http://www.sosyalgirisim.org>, Erişim Tarihi: Mayıs 2017.
- Global Entrepreneurship Monitor, GEM, Global Report 2016/17.
- Global Innovation Index 2016, Winning with Global Innovation, pp. 1-413.
- Global Innovation Index 2017, Innovation Feeding the World, pp. 1-433.
- Sosyal Girişimciliğin Geliştirilmesi için Belgrad Deklarasyonu: <http://www.sosyalgirisim.org>, Erişim Tarihi: Mayıs 2017.
- Toplum Gönüllüleri (2013), Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Girişimcilik Pilot Projesi Raporu, <http://www.sogla.org>.
- ayder.org.tr, Erişim Tarihi: Nisan 2017.
- bugday.org/portal/index.php, Erişim Tarihi: Nisan 2017.
- genctur.com.tr/ Erişim Tarihi: Nisan 2017.
- kadinkooperatifleri.org/koop/ Erişim Tarihi: Nisan 2017.
- shanghai ranking.com, Erişim Tarihi: Nisan 2017.
- Triodos Bank, triodos.com, Erişim Tarihi: Mayıs 2017.
- tusev.org.tr, Erişim Tarihi: Nisan 2017.
- Wikipedia.org, Erişim Tarihi: Nisan 2017.